

СВОБОДА СЛОВА В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Борис Вікторович ГАМЕРСЬКИЙ

Феномен свободи являє собою складну систему, яка передбачає наявність безлічі взаємопов'язаних елементів, що характеризують її сутність. Категорія свободи настільки багатогранна, що ніяке визначення не може претендувати на абсолютну повноту, при аналізі категорії свободи неможливо розробити одне всеосяжне визначення, а має сенс говорити про групу взаємно доповнюючих та уточнюючих визначень.

Сучасне розуміння свободи має включати в себе ідею відчуження від себе «колишнього свого» (свободи від непотрібних, неефективних, ворожих для власного буття ідей і первинних зв'язків) і свободу як освоєння «іншого», чужого (нові ідеї, зв'язку, подолання власної недосконалості, тобто зростання духовності). Парадокс свободи можна представити як кон'юнкцію двох альтернатив:

- Свобода є звільнення від зовнішніх зв'язків, влади зовнішнього світу перш за все, негативних факторів

- Свобода є освоєння інобуття, обтяження себе зовнішньою необхідністю.

ЗМІ за своєю природою володіють всіма можливостями стати одним з найважливіших демократичних інститутів громадянського суспільства. Забезпечуючи пряму участь громадян у демократичному управлінні суспільством шляхом реалізації права вільно висловлювати свою думку, ЗМІ виконують одну з найважливіших функцій в умовах громадянського суспільства. ЗМІ суттєво збагачують механізм вироблення і прийняття соціально-політичних рішень, що склався в правових і законодавчих інститутах, надаючи їм додаткову гуманістичну спрямованість, представляючи весь спектр думок громадян, вільно виражених в різних ЗМІ.

У законодавстві України на конституційному рівні сформульовані необхідні гарантії свободи слова та доступу до інформації. Конституційні положення частково розвинені у законодавстві. Разом з тим у законодавстві зберігається

значне число прогалин, що перешкоджають чи ускладнюють реалізацію громадянами права на свободу слова та доступу до інформації. Формулювання законів, що встановлюють межі свободи слова та інформації, особливо в тому, що стосується безпеки, є надмірно широкими, недостатньо визначеними, допускають розширювальне тлумачення і тим самим служать підставою для невиправданих обмежень. Демократичні норми Конституції і законодавства піддаються серйозній деформації в підзаконних актах, найчастіше перекреслюють сенс Конституції. У першу чергу це відноситься до регулювання доступу до суспільно значимої інформації. Існуючі норми та механізми не забезпечують ефективного та своєчасного захисту і відновлення порушених прав у сфері отримання та розповсюдження інформації. В Україні регулювання інформаційних суспільних відносин здійснюється юридичними нормами правових актів, що належать різним галузям права, об'єднаних загальним предметом правового регулювання та базуються на строго певних принципах, що дозволяє говорити про можливість і необхідність виділення даних норм в комплексну галузь права, що має інтеграційний характер.

Ускладнюється невідповідність якісного та кількісного складу українського законодавства про засоби масової інформації. Частина сфер життєдіяльності ЗМІ не регулюється або регулюється погано. Багато законів прямо або побічно регулює діяльність журналістів, укупі з ними діючі нормативні та підзаконні акти вносять плутанину в систему відносин суб'єктів і об'єктів інформації, ставлять додаткові перепони для здійснення основної функції ЗМІ задоволення права громадян на інформацію.

Еклектизм чинного законодавства (зокрема в розділах про державну та комерційну таємницю) і аморфність у виконанні законів, що діють у сфері ЗМІ, призводять до активного використання на практиці рудиментних прийомів «керівництва» пресою, що стримує свободу діяльності. Багато державних і політичних структур проявляють нецивілізоване ставлення до преси.

Сформований в останні роки в Україні інформаційний ринок багато в чому урізає свободу інформації, приводячи до

того, що інформація розглядається власниками ЗМІ не в якості суспільної цінності, а в якості товару, що підлягає продажу з метою отримання максимального прибутку. Умови, в яких нині функціонують українські ЗМІ, породили монополізацію засобів масової інформації, коли в руках великого капіталу, фінансово-промислових груп зосереджуються теле-, радіоканали та друковані періодичні видання, які обслуговують їхні економічні і політичні цілі. У суспільстві склалася ситуація, коли неконтрольований ринок починає істотно обмежувати свободу інформації, споруджуючи бар'єри на шляху тих, хто хоче вийти на нього, породжуючи монополію власників найбільших ЗМІ на трактування, подачу і освітлення інформації та обмежуючи свободу вибору громадянам.

Впроваджена в українське суспільство ліберальна ідеологія «свободи друку» призвела до того, що ідеологія вільного вибору на ринку думок та ідей стала сприяти домінуванню поглядів та інтересів інвесторів і власників ЗМІ над інтересами пересічних громадян, призвела до виникнення інформаційної влади олігархії, що виражається в можливості вузького клану громадян визначати і формувати, а, отже, і піддавати жорсткій цензурі інформаційний вибір кожного громадянина - що йому бачити, чути, читати. Можна вважати, що необмежена ринкова конкуренція натомість одного монстра - державної цензури - породила нового - «ринкову цензуру», що стає особливо помітною в кризові періоди розвитку суспільства.

Оздоровлення ЗМІ, гармонійне «вживлення» в структуру громадянського суспільства - нагальна потреба. Лише оптимізація соціальної ролі журналістики створює умови оздоровлення самого суспільства. Це можливо при зацікавленій увазі всіх державних і громадських інститутів і структур, причому уваги не менше пильної, ніж вдосконалення механізмів державного управління.

Особливо необхідно розробити і закріпити законодавчо інструменти громадського контролю над діяльністю видавця ЗМІ та мовця з метою забезпечення права журналістів і громадян на вільну, об'єктивну, чесну інформацію.